

UDK 027.7:021:023
Stručni rad
Primljeno: 28. 10. 1992.Mr. KATA IVIĆ,
Ekonomski fakultet Osijek**VISOKOŠKOLSKA KNJIŽNICA
U PROCESU
TRANSFORMACIJE***

Svi smo svjedoci da količina i ponuda informacija raste sve brže, i da svakim danom naše društvo postaje sve više tzv. informacijsko društvo. Uvode se nove tehnologije i cijeli informacijski sustavi egzistiraju primarno za ispunjenje zahtjeva i potreba korisnika. U takvim okolnostima potrebna je postupna transformacija klasične visokoškolske knjižnice, kako bi u novonastalim okolnostima pronašla svoje mjesto i odgovorila zahtjevima svojih korisnika.

*Rad predstavlja dio istraživačkog rezultata na projektu "Modeliranje poslovnog odlučivanja u društvenim djelatnostima" kojeg financira Ministarstvo znanosti Republike Hrvatske u razdoblju 1991-1993. godine.

Značajke našeg djelovanja i življenja izražene su, pored ostalog, sve više i kroz stalan porast i umnožavanje tiskanog materijala (u obliku knjiga, časopisa, izvještaja); ali i kroz implementaciju elektroničke opreme u sve djelatnosti, te uvođenje novih komunikacijskih medija. Promjene prisutne u društvu bezuvjetno zahtijevaju prilagođavanje knjižnice zahtjevima novog informacijskog društva.

Osnovna djelatnost visokoškolske knjižnice uvijek počinje od korisnika i njihovih zahtjeva i potreba. Korisnici visokoškolske knjižnice su: studenti, asistenti, docenti, profesori, privrednici, manageri, te ostali zainteresirani za korištenje literature koje visokoškolska knjižnica posjeduje. Zahtjevi i potrebe studenata usmjereni su prema pronalaženju literature (udžbenika, priručnika, časopisa, stručnih knjiga) u cilju postizanja određenog stupnja znanja i uspješnog polaganja ispita. Visokoškolska knjižnica je polazište za ostvarivanje zahtjeva i potreba studenata za stručnom literaturom određenog znanstvenog i stručnog područja. Asistenti već imaju određeni akademski stupanj, te će njihovi zahtjevi i potrebe u knjižnici biti izraženi na višem stručnom i znanstvenom stupnju. Uz sudjelovanje u nastavi, zadaća asistenata je usmjerena k izradi magistarskih radova i doktorskih disertacija.

Docenti i profesori su samostalni u svom nastavnom i znanstveno istraživačkom radu, te su i njihovi zahtjevi u knjižnici suptilniji, ne samo vezani za prezentaciju nastavnog gradiva, već i za samostalne znanstveno istraživačke projekte, teoretska i primijenjena istraživanja. Svi korisnici u visokoškolskoj knjižnici traže određene informacije, kvalitetne informacije s pretpostavkom da će u primjeni biti korisne i efikasne, kurentne, na vrijeme dostupne i brze. Zahtjevi korisnika su raznovrsni, opsežni i sa stalnim trendom rasta. S razvojem nove informacijske tehnologije, novog načina managementa, novih kategorija informacija sve više se i sve češće u visokoškolskoj knjižnici susreće novi tip korisnika, potpuno novi subjekt interdisciplinarnog pristupa. Tako se i stručno osoblje visokoškolske knjižnice susreće sa zahtjevima za modernizaciju poslovanja knjižnice, jer samo:

- dobro i suvremeno opremljena knjižnica može pozitivno odgovoriti zahtjevima korisnika,
- potrebni su i školovani bibliotekari, knjižničari, informatičari otvoreni za sve promjene koje bi mogle unaprijediti poslovanje visokoškolske knjižnice,

— potrebno je imati i dobro organizirane informacijske sustave i specijaliste, kako bi se pretraživanja i informacijske analize za korisnika učinile na najvišem stupnju profesionalnosti.

Visokoškolska knjižica se, dakle, susreće sve češće s novim tipovima korisnika; uz studente, asistente, profesore i znanstveno-istraživačke radnike, osjeća se trend rasta zahtjeva za korištenje usluga visokoškolske knjižnice od privrednika, poduzetnika, managera. U knjižnici su prisutni novi subjekti koji sa sobom donose: tržišne informacije, informacije o managementu, bankarstvu, jedinstveno europsko tržište, nove znanstvene discipline (biotehnologija, i dr.), te interdisciplinarnost u potrebama i zahtjevima (informatika, ekologija); kao i nove kategorije informacija (icon, hipertekst, 3-dimenzionalne strukture, slike, karte). Pred visokoškolsku knjižnicu se postavljaju novi tipovi posla, kao što su: razne statističke analize, umrežavanje, diseminacija informacija, vrednovanje informacija, management baze podataka.

Nove informacijske tehnologije u obliku:

- online pretraživanja,
- fax-a,
- OPAC-a (Online Public Access Catalogue),
- ekspertnih sustava
- optičkih sustava,
- elektronskog publiciranja,
- hipermedija,
- CD-ROM-a,
- strojno prijevoda,
- umjetne inteligencije;

te novih komunikacija i implementacija dobro poznatih oblika komunikacije na polju informacija:

- mreže (ISDN, LAN...),
- VAN's (Value Added Networks),
- EDI — (Electronic Data Interchange),
- CMC — (Computer Mediated Communication: elektronska pošta, novine, teleordering),

pružaju nove mogućnosti za distribuciju informacija; ali i bibliotekarima donose nove odgovornosti (zaštita podataka, povjerenje, kopiranje, kriptografija).

Standardi za visokoškolske knjižnice u Hrvatskoj

Iako realnost naše svakidašnjice odudara i zaostaje za idealnom slikom koju treba dati jedna visokoškolska knjižnica, ipak u obliku standarda dat je poticaj za unapređivanje poslovanja visokoškolskih knjižnica, te podrška bibliotekarima da ustraju u strpljivom i upornom radu modernizacije knjižnica i unapređivanja poslovanja.

Savjet za biblioteke Hrvatske na osnovi Zakona o bibliotečnoj djelatnosti i bibliotekama Hrvatske, te prijedloga Radne grupe za izradu standarda za visokoškolske knjižnice usvojio je krajem 1990. g. Standarde za visokoškolske knjižnice u Republici Hrvatskoj. U uvodnoj riječi, vezano za svrhu standarda, govori se o osnovnoj zadaći visokoškolske knjižnice, koja je svojom djelatnošću (službama i uslugama) neposredno vezana za studente, nastavnike i stručne suradnike na sveučilištu, ali isto tako i za ostale članove šire društvene zajednice koji se bave znanstvenim i stručnim radom. Standardi su utvrđeni dijelom i radi određivanja objektivnih i primjenljivih stručnih kriterija i mjerila za uspostavu kvalitetnih bibliotečnih službi i usluga u svrhu što bolje i kvalitetnije organizacije znanstveno nastavne djelatnosti na sveučilištima u Republici Hrvatskoj.

Sadržaj Standarda obuhvaća sedam poglavlja + dodatak u kojem su postavljena mjerila za određivanje broja stručnih bibliotečnih radnika u knjižnici.

Prvo poglavlje Standarda određuje definiciju i organizaciju visokoškolske knjižnice. Osnovna zadaća visokoškolske knjižnice je da "prikuplja, obrađuje, pohranjuje i daje na korištenje dokumente i informacije znanstvenog, obrazovnog i općekulturnog karaktera." (Standardi str. 19). Znanstveno-nastavna i istraživačka infrastruktura fakulteta i sveučilišta neostvariva je bez knjižnice. Knjižnica je sastavni dio te infrastrukture. Visokoškolske knjižnice su komunikacijska središta preko kojih se diseminiraju znanstvene i stručne publikacije i informacije nastale:

- kao rezultat znanstveno-istraživačkih procesa na matičnom sveučilištu,
- kao rezultat stručne obradbe vlastitih fondova,
- kao rezultat stručne obradbe fondova relevantnih knjižnica u zemlji i inozemstvu,
- kao rezultat stručnog rada u raznim informacijskim referalnim jedinicama i službama obradbe znanstvenih informacija." (Standardi, str. 19).

Standardi određuju dvije alternative, odnosno dvije mogućnosti organizacije visokoškolske knjižnice:

- a) visokoškolska knjižnica može biti samostalna organizacijska jedinica u sastavu sveučilišta, ili
- b) posebna stručna organizacijska jedinica u sastavu fakulteta. Zakon o sveučilištu, Zakon o znanstveno-istraživačkoj djelatnosti, Zakon o bibliotekama i bibliotečnoj djelatnosti, te opći akt sveučilišta, odnosno fakulteta reguliraju status visokoškolske knjižnice. Na razini Republike u osnovama jedinstvene razvojne politike određuje se i knjižnični sustav, a visokoškolske knjižnice su element tog sustava.

Knjižnični sustav sveučilišta obuhvaća sve visokoškolske knjižnice određenog sveučilišta. Zajedničke funkcije visokoškolskih knjižnica "omogućavaju racionalnije korištenje sredstava, opreme, fondova i informacija". (Standardi str. 19)

Suradnja između visokoškolskih knjižnica prisutna je unutar i izvan organizacijske strukture sveučilišta, a obuhvaća zainteresirane knjižnične i informacijske službe, koje djeluju na istim ili srodnim područjima i disciplinama. Osnovne značajke sveučilišne knjižnice (predviđene Standardima) su, da je sveučilišna knjižnica:

- knjižnica općeznanstvenog tipa,
- da može preuzeti funkciju javne knjižnice,
- da je organizirana kao središnja knjižnica unutar decentraliziranih knjižničnih sustava sveučilišta,
- da je zadužena za izradu plana razvoja knjižnične djelatnosti na sveučilištu.

"Fakultetska knjižnica je knjižnica specijalnog tipa organizirana kao središnja knjižnica jednog fakulteta; s ili bez pridruženih odjelnih knjižnica (knjižnice odsjeka, odjela, instituta, zavoda, seminarara, katedre, i sl.)". (Standardi str. 19.)

Plan i program rada knjižnice, te izvještaje o radu knjižnice odobrava i ocjenjuje Znanstveno-nastavno vijeće fakulteta.

Službe i usluge (II. poglavlje Standarda)

Radi neometanog djelovanja visokoškolske knjižnice potrebno je za uspješno poslovanje uspostaviti sljedeće službe u knjižnici:

- a) nabavna politika i izgradnja fondova, što je neposredno vezano uz stalno praćenje zahtjeva i potreba korisnika, te analizu strukture i sadržaja knjižničnih fondova srodnih knjižnica. Vođenje nabavne politike podrazumijeva selekciju građe, dezideratu, predakcesiju i akcesiju, pročišćavanje i evaluaciju fondova;
- b) stručna obrada knjižne građe obuhvaća "inventarizaciju formalnu, sadržajnu i analitičku, obradu građe, signiranje i izradu specijalnih bibliografija, uspostavljanje kataloga, i/ili automatiziranih baza podataka, te priručnih karoteka i biltena prinove" (Standardi, str. 20)
- c) smještaj i zaštita knjižne građe koja obuhvaća razvrstavanje građe na police u knjižnici, prema dogovornom načinu smještaja (numerus curenus, UDK, predmetne odrednice, i dr.), te preliminarnu zaštitu knjižne građe.
- d) neposredan rad s korisnicima podrazumijeva "informacije o korištenju kataloga, bibliografija, faktografskih, referalnih i dr. podataka,

retrospektivna pretraživanja, tekuća upozorenja, selektivnu diseminaciju informacija, i sl.; posudbu i međuknjižničnu posudbu, organiziranu referentnu zbirku, zbirku udžbenika i priručnika, zbirku časopisa i novina, te zbirku unikatne građe koje su namijenjene korištenju u čitaoničkom prostoru. Rad s korisnicima podrazumijeva i poduku korisnika za služenje katalogima i drugim pomagalicama kojima knjižnica raspolaze i upoznavanje s mogućnostima pretraživanja informacija i dobivanja željenih dokumenata iz dostupnih baza podataka i fondova;" (Standardi str. 20)

- e) uspostavljanje veze s ostalim knjižničnim jedinicama na fakultetu, te međubibliotečna suradnja;
- f) organiziranje kulturnih aktivnosti (izložbe, promocije knjiga), evidentiranje izdavačke djelatnosti fakulteta.

Knjižnični fondovi (III. poglavlje Standarda)

Fondovi visokoškolske knjižnice izgrađuju se primjereno odgojno-obrazovnim potrebama i znanstveno-istraživačkim programima sveučilišta i fakulteta. Fond knjižnice treba saržavati građu trajne znanstvene, obrazovne, kulturne i umjetničke vrijednosti, a isto tako i raznolike dokumente koji služe kao izvori informacija. Fondovi se izgrađuju: kupnjom knjižne građe, zamjenom, poklonima i putem obvezatnog primjerka. Bibliotekari, te savjetodavna tijela pri znanstveno-nastavnom vijeću (komisija za biblioteku) utvrđuju nabavnu politiku i sadržaj sve knjižne građe koja je potrebna za djelotvoran rad knjižnice i nesmetano odvijanje nastave. Za fakultetsku knjižnicu je prvenstveno potrebno da nabavi "literaturu iz onih područja znanosti i pomoćno-znanstvenih disciplina koje se predaju i istražuju na matičnom fakultetu" (Standardi, str. 20).

Neophodno je potrebno da svaka visokoškolska knjižnica posjeduje sve udžbenike i priručnike propisane nastavnim planovima i programima; te doktorske disertacije i magistarske radove obranjene na matičnom fakultetu.

Početni fond fakultetske knjižnice treba posjedovati:

- 10.000 svezaka omeđenih publikacija,
- 200 naslova tekuće periodike, od toga najmanje 30% inozemne.

Standardi predviđaju godišnji prirast fonda kupnjom 3 sveska omeđenih publikacija po svakom upisanom studentu.

Informativni izvori (IV. poglavlje Standarda)

Standardima su određeni osnovni informativni izvori u knjižnici, to su:

- katalozi (klasični i/ili automatizirani) — i to:
 - abecedni katalog za cjelokupan fond koji se u knjižnici nalazi,
 - stručni (sustavni) katalog s abecednom predmetnom kartotekom, i/ili
 - predmetni katalog,
 - specijalni katalozi, kao npr.:
 - abecedni katalog periodičkih publikacija,
 - abecedni katalog doktorskih disertacija,
 - abecedni katalog magistarskih radova.

S obzirom na potrebe knjižnice i unapređivanje poslovanja moguće je uspostaviti u knjižnici i druge kataloge. Za vođenje i izradu kataloga postoje međunarodna i domaća pravila za bibliografsko-kataložnu obradu (Pravilnik i priručnik za izradbu abecednih kataloga: prvi i drugi dio, ISBD pravila za razne vrste knjižnične građe, UNIMARC za strojno čitljiv zapis) te načela i pravila klasificiranja i predmetne obradbe.

U informacijsko-referalnoj službi knjižnice potrebno je koristiti i sekundarne i tercijarne publikacije, a u svrhu usavršavanja rada u knjižnici; te suvremenu tehničku opremu (kompjutor, telefax).

Knjižnično osoblje (V. poglavlje Standarda)

Zahtjevi koji se u Standardima postavljaju za djelovanje visokoškolske knjižnice adekvatno traže i stručno osoblje koje će tim zahtjevima udovoljiti. Bez visokostručnog osoblja jednostavno je nemoguće djelovanje knjižnice. Nabavljajući i prezentirajući odgovarajuću znanstvenu i stručnu literaturu osoblje knjižnice se tako istovremeno uključuje u znanstveno-nastane i znanstveno-istraživačke projekte.

Koliki broj i kakva je stručna sprema zaposlenih u knjižnici potrebna ovisi o nekoliko čimbenika:

- od veličine i namjene knjižničnih fondova,
- o broju prosebnih odjela i zbirki,
- o broju korisnika i o broju radnih mjesta za opsluživanje korisnika,
- o obujmu (broju) posudbe, i dr.

Bibliotekari moraju imati odgovarajuće akademsko i stručno knjižnično obrazovanje. Knjižničari i viši knjižničari trebaju imati srednješkolsko obrazovanje, ili višeškolsko obrazovanje. Sam program rada knjižnice treba biti tako postavljen da podstiče i pomaže osoblje knjižnice u profesionalnom napredovanju.

Prostor i oprema (VI. poglavlje Standarda)

Prostor i oprema su čimbenici bez kojih rad knjižnice nije moguće organizirati. Ukoliko se gradi nova zgrada knjižnice potrebno je voditi računa o: funkcionalnosti, fleksibilnosti, kompaktnosti, sigurnosti, neometanom rastu knjižničnih fondova, estetskom ugođaju i ekonomičnosti. "Fakultetska knjižnica treba biti smještena u središnjem prostoru zgrade fakulteta" (Standardi: str. 21). Veličina prostorija knjižnice ovisi o veličini knjižničnog fonda, broju osoblja, broju korisnika, te o službama koje knjižnica obuhvaća i uslugama koje knjižnica pruža svojim korisnicima. Knjižnica treba biti opremljena standardnom opremom (police za knjige, kataložski ormarići, pisači stroj, kancelarijski stolovi, telefon, i dr.) te suvremenim tehničkim pomagalima.

Financiranje

Financijska sredstva za rad knjižnice osigurava fakultet, odnosno visokoškolska ustanova na osnovu planova i programa rada knjižnice, te izvještaja o radu knjižnice.

Mjerila za određivanje broja stručnih bibliotečnih radnika na primjeru Ekonomskog fakulteta Osijek

"Modelski kriterij za određivanje broja stručnih bibliotekarskih radnika

Model knjižnice — fakultetska (1.000 studenata, 100 znanstveno-nastavno osoblja, minimum fonda: 10.000 svezaka)

god. prirast: 3.000 sv.

minimum broja uposlenih: 2 VSS bibliotekara, 1 knjižničar prostor: 600 m²

Dodatni kriteriji:

na svakih daljih 10.000 sv. omeđenih publikacija 50 bodova

na svakih daljih 500 sv. neknjižne građe 10 bodova

na svakih daljih 100 naslova tekuće periodike 20 bodova za poseban čitaonički prostor — otvorenost 10 sati: 100 bodova

na svakih daljih 1.000 studenata 50 bodova

na svakih daljih 50 nastavnika 50 bodova

100 bodova je jedan stručni radnik, a omjer akademski obrazovanog osoblja i knjižničara, odnosno administrativnog i pomoćnog osoblja je 1:1,5"

(Standardi: str. 21)

Model za određivanje broja stručnih bibliotečnih radnika na primjeru Biblioteke Ekonomskog fakulteta Osijek

Biblioteka Ekonomskog fakulteta djeluje u sastavu Ekonomskog fakulteta Osijek kao posebna organizacijska jedinica i ima status visokoškolske —

fakultetske knjižnice. Biblioteka je otvorenog karaktera i u svom djelovanju pruža usluge studentima, nastavnom osoblju, stručnim suradnicima, kako na Ekonomskom fakultetu, tako i svima zainteresiranim korisnicima na Sveučilištu.

Biblioteka Ekonomskog fakulteta Osijek obavlja sve aktivnosti iz područja informacijsko referalne djelatnosti predviđene ovim standardima:

- izgradnja fondova knjiga prema potrebama i zahtjevima korisnika, uzimajući uvijek u obzir i financijski element,
- stručna obradba knjiga (klasična + uvođenje kompjutorske obrade),
- smještaj knjiga, periodike i zaštita građe,
- neposredan rad s korisnicima (profesori, docenti, asistenti, studenti, postdiplomci, privrednici, istraživači)
- uspostavljanje veza i suradnja s drugim knjižnicama u zemlji i svijetu, međubibliotečna suradnja.

Pokazatelji stanja:	Broj bodova	
— broj studenata EFO:	1.000	50
— broj znanstveno-nastavnog osoblja:	54	50
— broj svezaka publikacija:	28.489	150
— broj naslova tekuće periodike:	150	30

Čitaonica:

- 42 radna mjesta, otvorenost od 7-19,00 sati 100
- broj posjeta i korištenja čitanonice: 5.541 55

- broj posudbi u biblioteci: 5.227 50
- broj realiziranih zahtjeva međubibliotečne posudbe: 84

Prema kriterijama koje Standardi propisuju i postavljaju prilikom bodovanja ustanovljeno je da Biblioteci Ekonomskog fakulteta pripada 485 bodova. Vrednovanje bibliotečnog poslovanja je obuhvatilo samo osnovnu bibliotečnu djelatnost, dok međubibliotečna posudba i međubibliotečna suradnja ovim vrednovanjem nije za sada valorizirana. Isto tako u procesu valoriziranja nisu razmatrani i vrednovani za Biblioteku Ekonomskog fakulteta novi poslovi.

No, bez obzira što su uzeti u obzir samo osnovni elementi vrednovanja, pokazalo se da bi za osnovne klasične bibliotečne poslove trebalo u Biblioteci raditi 5 osoba.

ZAKLJUČAK

Mnogobrojni i raznoliki su zahtjevi koji se danas postavljaju pred visokoškolsku knjižnicu i stručno osoblje zaposleno u knjižnici. Korisnici knjižnice imaju pravo na ispunjenje svojih zahtjeva, ali svakako je potrebno u samoj knjižnici ostvariti određene organizacijske, kadrovske, financijske, tehnološke i dr. pretpostavke, kako bi u novonastalim okolnostima informacijskog društva i visokoškolska knjižnica postala institucija koja će ne samo ispuniti zahtjeve korisnika, već će ići i korak ispred u razvoju informacijskog znanja.

BIBLIOGRAFIJA

1. Ivić, K.; Lamza-Maronić, M.: Biblioteka u funkciji transfera znanja

Ekonomski vjesnik: časopis Ekonomskog fakulteta Osijek 1 (4): 1991. str. 109-114

2. Neubauer, Karl W.: Bibliotheksinformationssysteme an einer Universität: Konzeption für die Universität Bielefeld, Nachr. Dok. No. 41, 1990. str. 113-121

3. Pavić, H.; Ivić, K.: Priručnik za traženje informacija u ekonomiji

Ekonomski fakultet, Osijek 1984.

4. Standardi za visokoškolske knjižnice u Republici Hrvatskoj

Glasnik Ministarstva prosvjete i kulture Republike Hrvatske, Zagreb 1991. str. 19-21

5. xxx Management Information System in Libraries and Information Services, edited by Colin Graham, London 1987.

6. xxx Moderne Informationsdienstleistungen: Trends und Aspekte, Entwicklungen und Problemen in Bibliotheken, Informationszentren und Dokumentationseinrichtungen der Bundesrepublik Deutschland Deutsches Bibliotheksinstitut, Berlin 1990.

7. xxx Solutions for a Troubled World, edited by Mark Macy Peace Series, Volume One, Earthview Press, Inc., Boulder Colorado, USA 1987.

Kata Ivić, M. A. Faculty of Economics, Osijek

UNIVERSITY - LEVEL LIBRARY IN THE TRANSFORMATION PROCESS

Summary

We are all witnesses that the information quantity and offer are growing faster and that every day our society becomes more and more so-called information society. New technologies have been introduced and the whole information systems are existing primarily to fulfil the users—requests and needs. In such circumstances the gradual transformation of the classic university-level library is needed to find its place in new circumstances and to meet the demands of its users.